

Dr. med. P. Hellat.

Surma hirm ja tema seltskondline mõju.

Kõne Narwa kongressi tarwis.

Eesti kirjastuse osaühisuse „Ühiselu“ kirjastus,
Peterburis.

B 1243

Dr. med. P. Hellat.

Surma hirm ja tema selts- kondline mõju.

Kõne Narwa kongressi tarwis.

Eesti kirjastuse osäühisuse „Ühiselu“ kirjastus, Peterburis.

Trükitud „Postimehe“ trükikojas Tartus, 1910.

95940

Sissejuhatuseks.

Keegi mõtleja sõrdleb meie kulturat wana majaga, mida alatasa kohendatakse ja parandatakse, kus üks nurk weel keskaja laadi, teine aga uuema aja ehituswiisi järele sisse seatud on.

Weel suurema õigusega võib samast sõrdlust organismuse kohta tarwitada. Meie teame, et organismus niisugune, nagu ta praegu on, hakatusest saadik pole olnud: waid ta pidi enne, kui ta sarnase pulga peale tõusis, suure rea kõiksugusi muutusi läbi tegema.

Kui looduses leiduwaid loomasi nende organisatsiooni kõrguse järele ritta seame, iseäranis nende ergukawa ehitust mõedupuuks wõttes, siis leiame, et kord inimene kaugel praeguste kõrgemate loomade taga seisis. Iga wõrsumise järk on tema juures jätiseid järele jätnud, mis nimelt wana maja meelde tuletawad, kus uuema aja peegliklaasi aknad leiduwad, kus aga ka lõhnapajad alale on jäänud. Sellest inimese saamise wiisist tõusewad, nagu arusaadaw, mitmesugused puudused ja wastuoksused: Asjata ja kahjulisi jätiseid võib igal pool inimese ihust leida. Nende üle toowad seletusi sõrdlew anatomia, füsiologia ja teised bioloogialised teadusosad. Mõndagi nende üle leiab lugeja ka „Terwise õpetusest.“ —

Iseenesest mõista sünnitawad sarnased endise oleku mälestused wäga mitmesugusid takistusi, mis dis-

harmoniaks, ebakõlaks ja wastuoksus-
teks nimetame. Majas, kus wiimasel ajal peenikene
Soome pottahi nurka tehti, kus aga ka wana reheahju
lõhnajaja sisse, tuhkaud ahju ette jäeti jne., ei wõi
kõige parem kord walitseda. — Looduse harmonia wõi
kokkukõla, millest tihti unistatakse, kaob õige sagedalt
oma wastandi disharmonia warju ära.

Üks suur ebakõla inimese elus ja majapidamises —
alkoholismuse kaswaw rüüstamise wõim —
on meid täna siin ühendanud. Aga weel suuremaks
wastuoksuseks wõi disharmoniaks on surmahirm,
Temasse on elu täie karika ülekohut, mõistatuslist üle-
kohut mahutanud. Surmahirm on süüdistuseakt loo-
duse wastu.

Wastuoksus ja arusaamatus paistab kohe välja,
kui natuke loogika ja kriitika mõetu tema kohta tarwi-
tame. —

Surma peame loomuliseks, weel enam tarwiliseks
elu sisseeadluseks lugema.

Meie näeme, et kõik, mis elab, sureb, surema
peab. Metschnikow ei jõua weel ära näidata, et
elu kuskilgi jää dawalt kestaks, olgugi, et niisugu-
seid puid leidub, mis 5—6000 aastat wanaks saawad ja
olgugi, et infusoriad ei sure, waid jaotamise läbi
uuteks kehadeks muutuwad. — Schopenhauer ei jõua
ka surma seeläbi wähendada, kui ta isikut kui nähtust
ainult surra laseb, kuid asja iseenesest — Ding an sich —
aga otsataks loeb.

Usu nõue teise ilma elu sisse ei kõhta muidugi ka
surma wõimu alandada. On nüüd surm loomulik sisse-
seadlus, tarwilik asutus looduse majapidamises, siis peab
ometi ütlemä, et tarwilise asja kartmine aru-
saamataks, mõistmataks jääb. On suremine
järjekindel nõudmine, nagu magamine, söömine, joo-
mine jne., siis peaks ta ka nõndasama tuttaw, wastu-

wõtlik ja armas, nagu uni, sõök, jook jne. olema. — Mispärast teeb surm meile hirmu? mispärast põgeneb tema eest kõik elaw loodus? — — — — —

Katsume 1) kas leiame ligilähedaltki seletust selle ilma mõistatusele ja 2) kas võime omalt poolt midagi tema muutmiseks kaasa aidata?

Metschnikowi õpetus.

Metschnikow, meie maa suur looduseuuriija, kes „inimese loomuse üle“ wäga tähelepanemisewäärt töö on kirjutanud, wõtab nimelt surma-küsime mitmekülgse läbirääkimise alla. Oleks kõigiti kasulik mõnda tema mõtetest ja arutustest siin läbi rääkida. Kahjuks ei luba aeg seda teha, nimetan ainult ta juhtmõtted: Metschnikowi arwamine on, et praegune suremine, olgugi wanaduses, loomulik suremine pole*).

Nõnda-nimetatud „loomulik surm wõi ka päris „Jumala-surm“ tuleb ikka enneaegselt selle wõi teise häda, iseäranis kopsupõletiku läbi. Sellepärast ei näe meie ialgi loomulist surma ja sellepärast ei tea meie ka, kuidas inimesed loomulist surma wastu wõtaksiwad. Metschnikowi arwamise järele peaks inimesed palju wane maks elama. Wiimaks, kui elu loomulise lõpuni läbi on elatud, peaks tema järele surm nõndasama armas, nagu uni raske päewatöö järele olema, koguni weel armsam. Tema arwab, et surmahirm wiimaks, — kui elu oma loomulise piirini ulatab, — surmarõemuks ümbermuutub. Tungist elada tõuseb wiimaks tung surra. — Seda teoretilist arwamist toetab autor kahe kolme näitusega meie ajast, kus umbes 100-aastalised inimesed tõesti hea meelega suriwad. Iseäranis juha-

*) Этюды о природѣ чловѣка. Москwas, 1905.

tab ta aga tähelepanemist piiblilise surma peale. — Piibliliste patriarhide elupikkust loeb Metschnikow loomuliseks.

Kahjuks, ei wõi wanaduse surmatungi põhjendatuks tunnistada. Nagu meie eespool kuuleme, leidub palju nähtusi, mis selle wastu räägiwad. Ja kuigi Metschnikowil õigus oleks, siis jääb weel küsitawaks, kas jõuame niisuguse wanaduseni elada.

Weel vähem wõib niisuguste opponentide arwamist õigeks pidada, kes ütlewad, et surma ainult need kardawad, kellel kallid wiinakeller ja head hobused tallis on. Kõik teised, kes nii ütelda pihust suhu elawad, ei kartwat surma*). Oleks see arwamine õige, siis kõlaks kiriku wõidulaul: „Surm, kus on sinu astel nüüd?“ dissonansina. Tema kaudu katsuwad ju kõigepealt pihust suhu elajad surmahirmu eemale peletada.

Kui waesed ja waewatud wiimaks niikaugele ära waewatud ja nii waesed on, et neile surm soowitawaks läheb, siis ei tähenda see weel, nagu ei kardaks nemad surma. See tähendab ainult, et elu õige tihti raskem kanda on, kui mõtteawaldaja ära kaaluda oskab. — Inimene ihaldab temast surmahirmu kiuste lahti saada. — Igatahes oleks lootus nii suure waeuse läbi, kus surma enam ei kardeta, surmahirmu wastu wõidelda, kõhn lootus.

Lisame aga kohe juurde et surma hirmu juurest palju kunstlikku ja tehtud leidub. Temale on mõndagi tahtmata ja tahtmisega nende poolt külge riputatud, kelle ülesanne oleks seltskonda kaswatada, teda julgeks ja kindlaks kõiksuguste kõhnuste wastu, muu seas ka surma hirmu wastu teha.

*) Mõtteawaldused Peterburi ettelugemisel.

Surmahirmu üleüldsus.

Juba paljas sõna „surm“ on niisuguse pulga peale tõstetud, mis isesuguseid tundmusi, — saladuslisi, wägewaid, kohutawaid äratav, mida kuuldes juba lapse hinges tundmata argtus tärkab, mis tema silmaterad laiaks ajab.

Kui surmahirmu õiget kuju ja suurust leida tahame, siis peame katsuma küsimust lihtsastada; siis peame surmahirmu analüserima, ära jaotama. Analüserides ja liikmendades leiame, et surmahirmul kaks külge on;

1. Niisugune, mis mõistuse seisukohalt waadates arusaadaw, wõi loomulik on.

2. Niisugune, mis arusaamise wastu räägib, arusaamist nagu pilgata tahaks.

1. Surm arwatakse ikka waluga tulewat. Mitmesugused suremise - wiisid ongi piinawad. Osa surma hirmu tõuseb siis walu ja piina kartusest, mis surma eel käib, mis temaga lahutamata ühenduses seisawad. Edasi lõpetab surm elu, mis täis interessi, täis kaasatõmbawat jõudu; kus sündmusi nii palju ja nii mitmekesiseid on; surm lõikab selle lõnga katki, mis sündmuste rida minevikus ja käesolewal ajal tulewate, oodatawate sündmustega ühendab; surm kustutab isiku ühenduse nendega, kes temale armsad, kallid on. Kõik see peab kahjatsust niisuguse lõpu wastu sünnitama, see peab elukanga edasikudumist soowitawaks tegema. Sellest saame aru.

2. Teine külg on aga niisugune, millest meie loogika aru ei saa. Meie teame, et ka niisugust surma kardetakse, mis waluta tuleb, mis ühtegi piina ei tee, mis surejat, nõnda öelda, ühest seisusest teise üle kiigutab. Niisama tuleb kahtlemata kindlaks pidada, et surma ka isikud kardawad, keda miski elu külge ei kõida, kellele

elu ühtegi interessi ega huwitust ei paku, kelle mõtlemisejõud nii lühikene on, et neil ei minewikku ega tulewikku pole, kelle ilm pihupesa peale ära mahub. Surm hirmutab ka neid, kelle elu täis piina, kes murega üles tõusewad ja waluga magama lähewad, kes hommiku ohkawad — oh, et ju õhtu oleks ja õhtu — oh, et ju hommik tuleks.

Mõtleme oma esiwanemate peale, kes umbes 100 aastat wõi rohkem sellesama pinna peal liikusiwad, sellesama halli taewa poole oma käsa tõstsiwad. Öösine koodiwar, see oli nende magus uni, hommiku mõisa talli „pikk pink,“ see oli nende palk. Ja ometi oli neile surnuaed täis suuremat koledust, kui elu, ja luukambred sisaldasiwad suuremat tontide hulka, kui pärisorjus. Nad ei elanud ainult ise edasi, waid nad sünnitasiwad ka järeltulejaid samase elu tarwis.

Surma kardab kõik mis elab*), iga ussikene, keda ükski interress elu külge ei köida. Igalpool walitseb *fuga mortis*. Waadake, see külg näitab lihtsale loogikalisele mõtlemisele arusaamata olewat.

Arwan siiski, et ka selle külje arusaamisele lähene, kui surma laiemat mõistet tähele paneme.

Selleks aga läheb tarwis, et elul end eksitada ei lase. Meie peame elu igapäewases mõttes unustama, tema piiridest wälja astuma. Siin tuleb elu ja surma kõige laiemas mõttes tähele panna, nende mõlemate juuri üles otsida.

*) K. K. Tolstoi jaotab surmahirmu kahte osasse: isiku alalhoidmise (инстинктъ самоохраненія) ja elu alalhoidmise (инстинктъ жизни) instinkti. Elu alalhoidmise instinkti arwab tema ainult wäheosa inimeste juures tähele pannud olewat (Корни безпросвѣтнаго пессимизма, lhk. 38).

Elu ja surma juured.

Elu ei ole mitte üksnes see, mis mõtleb, tunneb, liigub, kaswab ja sigineb.

Kõige laiemas mõttes peame kõiki sündmusi ja kõike olewust elu mõiste alla mahutama.

Kus iganes jõud wõi energiad kokku astuwad, et miski keha, ühendust, kuju wõi liikumist sünnitada, millel kindel kestvus wõi püsiwus on, siin on elu juured, siit wõtab elu hakatuse. Sest meie teame, et ühtegi iseäralist elujõudu olemas pole. Needsamad energiad ja jõud, mis kiwi, wee, õhu, raua jne. sünnitawad, sünnitawad ka elu mis liigub, kaswab, tunneb jne.

Siit kõige lihtsamate energia awalduste ja ühenduste juurest, mis igapäewases elus anorganiliseks — umbeluliseks nimetatakse, hakkab elu wõrsuma. Need ühendused on, mis elu toidawad, üles ehitawad, alal hoiawad ja ka lõpetawad.

Siinsamas leiduwad ka surma juured ja siin wõime surmahirmu algusmõtet tähele panna:

Meie leiame, et igaüks keha, igaüks olewus, nii lihtne kui ta ka olema näib, oma püsiwust piken-dada, alal hoida katsub, oma olewust kaitseb. Wõtame näituseks kiwi.

Tahame meie kiwi kuju muuta, siis peame selle tarwis suurt jõudu ära tarwitama. Meie näeme, et kiwi oma kujust kinni hoiab. Raud, tina, puu, wask ja kõik kindlad kehad awaldawad samast kuju kaitsmist*).

*) Ostwald tarwib oma ettelugemistes looduse filosoфия üle (Vorlesungen über die Naturphilosophie) seda nähtust tõenduseks, et meil asja on ainult jõust rääkida, et materiat polegi.

Wõtame teine näitus: Wesi on wedel, ta laseb end nähtawalt kergesti lõhkuda, meie ei leia tema juurest oma kuju kaitsmist. — Kuid see on eksitus. Weel on tung sees wedelikuks jääda. Tahame teda õhu-sarnaseks, s. o. auruks wõi jälle kalgiks — jääks — muuta, siis peame niisama õige palju jõudu ära tarwitama.

Samane tung on õhul õhusarnaseks jääda. Teie teate, et alles wiimaste aastate sees korda läks õhku määratu rõhumise ja soojuste wäljakiskumise abil teistsugusesse wedelasse seisusesse üle wiia.

Nii ilmub, et wesi ja õhk oma kuju, wõi nagu teaduses öeldakse, agregat-seisu kaitsewad. Waatame nähtusi järele, mis weel lihtsamad on. Igal pool samane lugu: Iga kuju muutmise awaldab wastu-põrkamist, katsub oma olemist edasi püsida lasta.

Koorem, mis seisab, nõuab kohalt äraliigutamiseks terwet hobuse jõudu. Ta kaitseb oma seismist — seismise olekut. On ta aga liikumas, siis wajub ta nagu iseenesest edasi. Ja nüüd on ümberpöördukt jõudu tarwis, el liikumist lõpetada — teda seismiseks muuta.

Tahame puud looka paenutada, siia nõuab see jälle õige suurt jõudu — puu hoiab oma sirget kuju alali. Seisab ta aga mõni aeg loogas, siis läheb ta sirgu-wenitamiseks jälle palju jõudu tarwis.

Niisuguseid näitusi wõime lõpmata palju tuua. Sellest selgub, et igal olemisel, igal nähtusel, wõi nagu meie nimetasime, igal jõudude ühendusel kindel püsiwus olemas on, mida ta kergeste eneselt wõtta ei lase, mille rikkumise wastu ta tõrgub. Wõime öelda: iga olewus kaitseb oma olemist, katsub teda edasi kesta lasta. Kui miski jõud seda olemist muuta tahab, siis põrkab ta kindla wastupanemise peale.

Waadake, see on surma hirmuteisend, tema analogia; see on juba surma hirm. Igaüks asi, iga olewus kardab teise olewusesse minemist. Seda nähtust wõime algainetest

peale läbi terve anorganilise ja organilise ilma keemilistes ja füsikalistes kehaes tähele panna, weel enam, ta läheb läbi füsioloogialiste ühenduste ja ulatab kuni waimliste, seltskondliste ja poliitiliste ühendusteni. Igalpool wõib samast seadust tähele panna.

Jõudude sünnitus, jõudude ühendus üksteise wahel, jõudude seisatus selle wõi teise kuju all kardawad muudatust, katsuwad seda muudatust nii kaugele kui wõimalik tagandada.

Waatame selles mõttes mõnda psühilist wõi seltskondliste jõudude ühendust läbi ja meie leiame jälle püsiwuse kaitsmist. Riik on näituseks seltskondline ühendus. Ühenduse põhjuseks tuleb tungi nimetada ühisel jõul niisugust organisatsiooni asutada, mis kõikidele ühesuguse wabaduse ja ühesugused õigused kinnitaks. Nimetatud algtingimiste kõrwal peab riik, kui ta loomuse kokkuhoidmise tungi alal tahab hoida ja esialgse mahategemise mõttele truuks jääda, rahwuslisi, majanduslisi ja geograhwilisi nõudmisi silmas pidama. Nimelt tuleb uuemal ajal rahwulist üksust suureks riigi jõu alalhoidjaks tunnistada. Sellel alusel seisawad ja edenewad Europa ja teiste maade suured ja väikesed riigid.

Kuid meie teame ka, et riikisid olemas on, mis ühtegi riigi algtingimise mõtetest ei täida, mis aga siiski üheks riigiks jääwad, kord omandatud kuju kaitsewad. Niisuguste riikide prototüpiks arwatakse juba ammust ajast saadik A u s t r i a t. Austria seisab üksustest koos, mis alatasa üksteisega tülitsewad, milledest igaüks oma iseäralist poliitikat ajab, millede kasud täiesti üksteise wastu käiwad; kuid, nagu näeme, jääb Austria weel ikka Austriaks. Lagunemist kuulutatakse ka mõnele teisele ette, kuid kõige selle kiuste elawad nad sadasid aastaid.

Rahwus on nõndasama seltskondliste jõudude ühendus. Mõned nendest on suured, haritud ja rikkad;

teised väikesed, waesed ja käsualused. Oma lõhkumise ja häwituse wastu seisawad nad kõik. Ümberrahwustuse ja teised häwitusekatsed nõuawad päratu suurt jõudu ja tulewad mõnikord häwitajatel rohkem maksma kui häwitawatel.

Erakonnad, seltsid, liidud ja teised seltskondliste jõudude gruped ja ühendused, mis kord sündinud on, awaldawad jälle tungi edasi kesta, panewad häwinemisele wastu. Edasi wõime samast omadust nõndanimetatud woolude juures tähele panna, mis seltskondlikes, politilises, waimlises, wõi usulises elus ette tulewad.

Paljud nendest on loomulikud, kaswawad füsioloogialistest omadustest ehk bioloogialistest wõi majanduslistest tingimistest välja. Kuid paljud on kõige looduse ja terve mõistuse seaduse wastased. Ka nemad kaitsewad oma püsiwust, panewad suure wisadusega kadumisele wastu. Kas wõib weel looduse ja mõistuse wastasemat nähtust olla, kui alkoholi ülistamine, kelle otsa peal juba ta sündimise juures isa-ema tapmise märk on. Kuid teie näete, missugust jõudu tarwis ära kulutada, et vähemalt arusaamist tema kohta laiendada, alkoholi tarwidust ja ülistust natukene kitsendada. Äralõpetamisest ei maksa rääkidagi.

Samast looduse ja mõistuse wastast laadi kannawad mitmesugused usumäratsemised. — Duhoboride wiimased wägitükid Kanadas ja mitmed meie oma maa hullustajate jõledused seisawad weel elawalt koosolejate mälestuses; nad pakuwad paremaid näitusi. Kuid ka hullustuse woolud on ülipüsiwad. Nad ulatawad mõnikord üle terve ilmajagude, suruwad terve mõistuse oma teenistusesse ja wältawad aastasadasiid ja -tuhandaidsid.

Seltskondlistes, politilistes ühendustes ja wooludes walitseb hingeline wõi psühiline energia ehk jõud. Muidugi on määratu wahe selle jõu sünnituste ja lihtsate

looduse jõu sõnnituste wahel. Kuid, nagu näeme, püsiwuse seadus ulatab ka siia ja walitseb samase walidusega, kui lihtsates anorganilistes ja organilistes ühendustes.

Püsiwus peab olema.

Kui sügawamalt püsiwuse ja tema seaduse loomu sisse mõtleme, siis leiame, ei teisiti olla ei wõigi.

Püsiwus peab olema, ja kord sündinud asi wõi ühendus peab oma püsiwust kaitsma. Püsiwus on see jõud, mis sündinud ühendusi koos hoiab ja ühendusele kindluse, pikema ehk lühema kestwuse annab. Poleks püsiwust, siis ei wõiks midagi kindlat, kestwat, wastupidawat olla. Jõuud läheksiwad selsamal silmapilgul laiali, kus nad kokku astuwad. Kaotaks näituseks praegusel silmapilgul kiwi oma kokkuhoidmise wõi püsiwuse jõu, siis ei oleks muidugi ühtegi kiwi olemas. Kiwid laguneksiwad otsekohe liiwaks, wõi peenemaks tolmuks. Muutuks wee püsiwuse jõud, siis läheks ta kas auruks, wõi koguni õhuks. Maa meie jalgade all kaoks, ta muutuks tolmu hunnikuks, wõi teiseks algainete seguks.

Inimesed, loomad, taimed läheksiwad nõndasama lendu; nad muutuksiwad mitmesugusteks gaasideks. Ühe sõnaga, midagi praeguse looduse sarnast ei wõiks tõusta. Oleks ainult alaline möll.

On arusaadaw, et selles mõttes koguni alkoholigi püsiwust loomuliseks ja soowitawaks nähtuseks lugema peame. Nagu kiwi ja teiste nimetud asjade wastupanemise wõi kokkuhoidmise tung wälimiste looduse objektide eluwõimalusest ja olemas-olemisest tunnistust annab, nii tähendab alkoholismuse püsiwus seltskondliste jõudude wõimu edasi kesta, seltskondlist tegewust ja seltskondlist

elu jätkata. Oleks alkoholi kaotamine kerge, siis tähendaks see, et kõik teised inimlikud omadused niisama kerged on. — Meil ei oleks asja ei sõprusest, truudusest, armastusest, rõemust, kindlusest, iseloomust, ega millestgi muust, mida soovitawaks peame, rääkida. Neid wõiks iga tuuleõhk lõhkuda.

Iseäralised abinõud surma eest hoidmiseks.

Olewused anorganilisest ilmast seawad kõigepealt püsiwuse ehk edasikestwuse jõu oma lagunemisele wõi häwinemisele wastu. Mõned kaitsewad püsiwust küll ka wäga iseäralise jõu abil, mille jälgedele mehanika alles wiimasel ajal saanud on. Kuid eri sisseseadlused olewuse edasikestmiseks ja alalhoidmiseks leiduwad alles organilisest ilmast, taime- ja loomariigist.

Püsiwuse kaitsemine läheb seda keerulisemaks, mida kõrgemale meie elukate hulgas tõuseme, mida ligemale inimesele jõuame.

Algelukad, millede ehitus ülilihtne on ja mis paljad protoplasma ehk alglima tükikesed näiwad olema, kaitsewad juba elu iseäraliste sisseseadluste abil. Nad elawad seal, kus rohkem toitu leida. Peaseb nende kehasse midagi wõerast asja, siis pigistawad nad tema kehast wälja, wõi jälle seediwad ta ära.

Taimed kannawad weel kasulisemaid kaitsenõusid. Pinnud, nõelad ja okkad hoiawad waenlasi eemal; wintsus paneb tuulele ja murdumisele wastu; juured, mis mitmele-poole maa sisse laiali lähewad, on sellessamas mõttes abiks ja pakuwad kaitset ärakuiwamise ja nälgimise wastu. Waigu nõristamine hoiab haawa mädanemise eest, teeb paranemist wõimalikuks.

Kõik need sisseseadlused on püsiwuse, elu alalhoidmise kaitsenõud.

Loomade püsiwuse kaitseabinõud on palju keerulisemad. Nende ihu kuded walmistawad antikehasid, antiaineid ehk wastuaineid, mis kudedesse tükkiwate markunide ja pisielukate kallale astuwad, neid wälja heidawad, häwitawad. Loomadel kui isikutel on weel mitmesugused abinõud, millede wiimaseks otstarbeks ikka looma elu kaitsmine, püsiwuse alalhoidmine jääb. Siin tulewad nimetada: hambad, sarwed, isesugused karwad ja nõelad. Kihwt, elekter, millega mitmed endid kaitsewad, nõnda-nimetatud mimikri ehk ümb-ruse karwa omandamine (jānesed ja orawad on talwel walgemad, kapsaussed on haljad, mardikad wõtawad mulla wõi heina karwa, selle järele, kus nad rohkem asuwad) awaldawad ikka samast otstarbet. Wiledad jalad, küü-ned ja tiiwad jäägu nimetamata. Kõiki neid abinõusid oskab iga loom parajal ajal tarwitada. Mõned õeldakse koguni arstirohtusidgi walmistada oskawat.

Need nähtused tunnistawad waidlemata, et püsiwuse alalhoidmine, kord omandatud olewuse edasikest-wuse kaitsmine üleüldine seadus on. *) Püsiwuse kaitse näitab, et surmahirmu mitte ainult nõnda-nimetatud elawa looduse, weel wähem inimese ise-äralduseks ehk eesõiguseks pidada ei wõi. See surmahirmu üleüldsus räägib nimelt Metschnikowi õpetuse wastu. Ainukeseks inimese iseäralduseks wõik-sime nimetada, et inimene wistist üksipäinisteab, et surm teda ootab.

Selle iseäralduse algamisega, inimese aju nii kõrgele arenemisega, kus ta kindlaste ette teab, et ta su-rema, kindla aja jooksul oma olewuse lõpetama peab,

*) Teisest energiate omadusest — laialitükkimise tungist — meie praegu ei räägi.

algab nimelt disharmonia wõi ebakõla. Ja seda ebakõla peab inimene, nii palju kui tema wõimaluses seisab, wähendama. Nagu eespool näeme, ei wõi inimese wõimalust surmahirmu alla-poolle rõhumises wäikeseks pidada. Seesama aju tegewus, mille kaudu surmahirm karjuwaks wastuoksuks tõuseb, peab oma tegewuse tema talt-sutamiseks laenama.

Surma tähendus teaduslises mõttes.

Surmahirm sunnib inimest alatasa küsima, mis tarwis surm olemas on? Mistarwis üleüldse elu, kui ta ometi surema peab? Usuõpetus, filosoфия ja luuletus rippub selle mõtte küljes. See „Leitmotiv“ käib terwest mõtlewast inimesesugust läbi. Buddhast ja piiblistest luuletajatest, nagu Salomon, Dawit ja prohwetid, peale kuni kõige uuemate aegadeni kõlab ikka küsimine edasi, mistarwis elu, mistarwis surm, kui nad üksteise wastandid on, nad üksteist kaotada katsuwad. Tuttaw minewa aastasaja filosof (mõttetark) Schopenhauer pühendab surmahirmule õige mitmed leheküljed. Tolstoi arutab küsimust iseäralises töös (о страха смерти).

Andrejew toob sedasama küsimust tihti oma kirjatöodes ette, ta puudutab teda ka wiimases kirjatöös „Ärawannutud“ (Анатэма).

Niisugune küsimine ja küsimistega ühenduses seisaw resignatsioon — kurb wõimatuse tunne — kaswawad sellest wälja, et mõtleja inimene igal pool mõtet otsib, iga sündinud asja juures kindlat plaani tahab leida. — Kuid kahjuks otsib ta seda mõtet ainult mõne osa nähtuse juurest. Ta ei sea üleüldsust küsimise alla, ei taha kõike meie ümbrust kriitika alla wõtta. Muidugi peab sarnane küsija selle osa mängima, kes meresügawuselt wastust

nõuab, mispärast ta nii sügaw on, wõi kes metsa huikab ja sealt seletust ootab, mis tarwis mets wastu huikab. Ta jääb igaweste ootama, kui ta teist teed walida ei taha wõi ei oska.

Läheme aga teaduslist, looduseteaduslist teed, seda teed, mida meie eelminewas peatükis omaks tunnistasime, siis wõib juba rahustawat kostust leida.

Kui meie eluks mitte üksnes seda ei nimeta, mis jookseb, räägib, tunneb ja mõtleb, waid kõike seda, mis liigub, mis üleüldse on; kui meie terwet loodust üheks suureks elu töökojaks loeme, kus alatasa lõpmata wahetus on, kus ilmalaotuses walitsewad jõuud üksteise wahel ütlemata arwul muutusi, wahetusi, ühendusi sünnitawad, üksteisega wõistlewad, kus kord üks jõud, kord teine jõud wõimsam on, kus needsamad jõuud oma sünnitusi alatasa lõhuwad ja jälle uuesti ärkada la-sewad; kui meie maru ja tormi, elektrit ja eetrit, weewoosi ja walgusekiiresi eluks nimetame, siis ei kohuta meid surma küsimus, siis teame, et elu ilma surmata wõimata on. Surm on ühe wahetuse üleminek teisesse, on muutus. Poleks wahetust, muutust, siis oleks igawene tarretus; poleks liikumist, siis oleks alaline seismine. Tarretuses ei leiduks muidugi ei elu ega surma, ei küsijat ega kostjat, ei maad ega taewast. Selgub: kui üleüldse ilmalaotuses liikumine, jõud walitsema peawad, siis peawad ka muutmine, ühendus ja ühendusest lõhkumine, wõim ja wõimetus, kohendamine ja lagunemine, ehitamine ja lõhkumine alatasa üksteisega wahetama. See tähendab ka, et elu ja surm lõpmata üksteisega käsikäes peawad töötama.

Waatleme natukene ümber enese ja meie leiame igalt poolt sellele tõdele tunnistust. Waatame pilti, kus liig õiged jooned, wõi liig ühetaolised kujud, siis näitab pilt wähe elu ja liikumist. Mõtlemise wiis, mis liig kin-

del, liig otsekohene, mis wahetust ega liikumist ei paremale ega pahemale poole ei luba, näib eluta, wastane olewat. Selle mõtlemise wiisi omanikka kutsutakse „inimesteks karbi wõi wutleri sees.“ Heal, mis muutmata edasi kõlab, surmab kuulmise wõi rikub kuulaja mõistuse; walgus, mis wahetpidamata paistab, lõbu, magus maitse, millel wahet ei tule, ei ole enam walgus, lõbu ega magus. Kui arusaamisele jõuame, et iga weetilga kukkumine, tuule lehwtus, iga suitsukeerd, iga puulehe liigutus, iga liiwatera weeremine, iga liigutus juba elu ja surma ühes koos tähendab, siis mõistame, et elu ilma surmata on wõimata, jäädaw elu muutuks pildi sarnaseks, mida stereoskopi kastis waatleme wõi ära nõiutud ilmaks, millest muiste juttudes unistatakse.

Jõud, mis seismiseks muutub, pole enam jõud. Ta saab jõu negatsioniks (mahasalgamiseks).

Poleks surma, siis ei oleks elu, poleks suremist, siis ei oleks ülestõusmist. Muutmata jäädaw — iga wene elu on tarretus — on iga elu lõpetus.

Osaedasielamine ja osasuremine.

Niisugust arusaaamist, nagu meie surma ja elu üle awaldame, kinnitab weel nähtus, et päris täielist surma kuskil olemas pole. Eespool juba nimetasime, et infusoriad, — üherakulised pisielukad, — jaotades ikka edasi elawad. Ema isik jaguneb kaheks osaks ja need osad on nüüd täisisikud. Nad elawad kindel aeg, jaotawad siis end jälle kaheks jne. Sellest selgub, et infusoriate juures, nagu Metschnikow ütleb, tõesti igapäewases mõttes suremist ette ei tule. Kuid ka teiste kõrgemate loo-

made juures ei tule täielist suremist ette. On ju teada, et seeme ja muna kahekesi ühte heites uut elu, uue isiku sünnitawad. Seeme ja muna on see osa isikust, mis ei sure, waid uue, sündiwa isikuna edasi elab. See tähendab, et ainult kindel osa, olgugi suurem osa isikust, sureb; kindel osa jääb aga elama, annab alatasa samast isikust elu edasi põlwest põlwesse ja wõib olla lõpmata miljonide aastate jooksul.

Sedasama nähtust wõib kunstlikult veel rohkem laiendada. Wana inimese wõi wana looma küljest wõib osa ära lõigata ja noore inimese ja noore looma peale üle istutada. Wana loom ja wana inimene surewad warsti. Üleistutatud osa jääb aga elama. Kui sedasama uuesti wanaks saanud looma wõi inimese juures edasi tehakse, siis ei sure suur osa nendest loomadest ja inimestest üleüldse mitte.

Taimede juures on see veel kergem ja üleüldse tutaw. Wõtke wana paju oks ja pistke maa sisse. Ta hakkab kaswama, ei sure ühes wana pajuga.

Nagu ettetoodud näitustest selgub, jääb alatasa osa isikust elama. Osa edasi elamine on jaolt looduse sisseseadlus — seemne ja munana, jaolt wõib seda kunstlikult teaduslisel teel sünnitada — edasi istutamise näol.

Sellest ilmub, et teaduslisel teel wõimalik on osa elu kustumata edasi kesta lasta.

Pole mitte meie ülesanne jäädawast elust rääkida, kuid siiski wõib selles sihis mõtetele ja unistusele laialist lendu lubada. Jõuame praegu kindlate teadusliste reeglite abil väikest osa isikust suremise eest kaitsta, mis keelab meid ettekujutamast, et meie wõim kord palju kaugemale ulatab, et meil korda läheb isiku isenesest arusaamise lõnga nõnda jätkata, ühe isikult teise peale üle istutada, nagu meie praegu nahka ja luukonta ühelt isikult teise peale

üle istutame? Läheb teadusel see korda, siis on kartusel alus wõetud, mis praegu iseenesest arusaamise jäädaw katkemine meie sees äratav.

Nagu öeldud, seda mõtet meie pikemalt arutama ei hakka.

Rohkem tähelepanemist nõuab nähtus, et ükski isik muutmata edasi ei ela. Ialgi ei tule seda ette, et kõik osad, mis isiku üles ehitawad, kuni isiku surmani edasi elawad. Suur jagu osadest kaob ja sureb juba ammu enne terve isiku surma. Igaüks teab, et juukseid, küüsi, liig paksu nahka j. n. e. alatasa lõikame. Loomad ajawad sarwi, nahka, karwa; puud lehta, okkaid, pinde j. n. e. Tähendab: alatasa annab isik enesest osasid ära, mis enne terve isiku surma surewad. Tuleb ka mitmesugusid äpardusi ja haigusi ette, kus suur osa isikust juba ammu enne isiku surma elu kaotab. Mõnikord ripneb küll weel surnud osa, nagu asjata ja kasuta jätis ihu küljes edasi, tihti aga langeb ta ka küljest ära.

Osasuremist wõime weel edasi arutada. Meie teame, et nõndanimetatud ainete wahetus muud pole, kui alaline osa suremine. Kõik wäljaheited, mis hingates õhu näol, higistades ja kusedes wedelikuna enesest eemale saadame, oliwad mõni minut enne wäljaheitmist elaw ihu, meie isiku osad. Nõnda siis näeme, et alaline suremine ja alaline edasi elamine nii üksteisega läbi põimitsetud on, alatasa nii üksteise kõrwal jooksewad, et raskeks läheb kindlaks teha, kus suremine peale algab, ja kus ta lõpeb.

Selle järele tõuseb küsimine, mida meie siis surmas õieti kardame? Meie teame, et mõne aasta pärast meie ihu enam see pole, mis ta praegu on. Ta on mõne aasta jooksul muutunud, on praegusele ihule wõeraks saanud. Kõik, mis praegu ihu on ja mille suremist meie kardame, sureb kindla aja jooksul täiesti ära. Weel roh-

kem. Terwel eluajal muudame mitmele korrale kõiki ihu osasi. Tähendab: meie suureme juba elu ajal mitmele korrale.

Mispärast ei karda meie seda suremist? Mispärast ei tee meie midagi ihu ainete wahetuse tagasihoidmiseks? Meie ei karda mitte üksnes alalist wahetust, waid meie rõemustame koguni elawa ainete wahetuse üle, õhutame teda.

Niisama wähe on meil asja iseenesest arusaamise lõnga katkemist karta ja meie ei kardagi teda. Meie teame, et iseenesest arusaamine niisugust wõimu sisaldab, mis minewikku käesolewa ajaga ja tulewikuga üheks alataks edasiwoolawaks kangaks kudub. Üleüldise arwamise järele peab nimelt iseenesest arusaamine muutmata ja katkemata edasi kestma. Tema katkemine sünnitadagi hirmu, ollagi surmahirmuga identiline. — Arwamine on ainult osalt õige. Iseenesest arusaamine wõib ühelt poolt eksimata edasi kesta, kuid kindlad muudatused kehaehituses sünnitawad siiski kohmetust, mis surmahirmu lähedale ulatab. Hakkaks kellelgi näituseks pool ihu rohkem kaswama, kui teine pool, siis kohutaks see teda rängasti, olgugi, et tema iseenesest arusaamine ei muutuks. — Ja kui kellelgi korraga nägu neegri-mustaks muutuks, siis eksitaks see niisama wõimsalt tunnete tasakaalu. Wõib olla, et isik koguni oma edasikestuse niisugusel korral wäärtusetaks loeks ja tema kunstlikult lõpetaks. — Ja ometi ei takista must karw iseenesest arusaamise edasikestust kuidagi-wiisi. Selle wastu leiame teiselt poolt kui iseenesest arusaamist liikmendamata hakkame, et ka tema aastate jooksul muutub. Üks arusaamine sureb ja tema asemele astub teine. — Ilmub siis, et eluaja wältusel isik ka iseenesest arusaamist mitmele korrale uuendab, ilma

et ta seda kardaks. Magamise juures katkeb iseenesest arusaamine järsku kindlaks ajaks katki, mis meid ialgi ei kohuta.

Sellest näeme, et 1) see, mille suremist wõi kadumist meie kardame, midagi kindlat pole; et ta alatasu suremas, kadumas, muutumas on, ja et 2) meie surma kartus ka midagi kindlat pole.

Ta on suurelt osalt meie ümberolewate mõjude sünnitus ja ta muutub ümberolewate mõjude wõimu läbi. Selle üle toome eespool veel tõendusid. Surmahirm on suurelt osalt suggestion.

Otstarbeline arusaamine surma hirmust.

Kui ettetoodud nähtuste peale waatamata surm meid nagu kohmetama paneb, iseäralise tundmusega tabab, siis tuleb see 1) sellest, et elu kõrgemas mõttes — looma ja inimese elu — ka püsiwuse - seaduse alla paindub. On kord elu sündinud, on jõuud üksteise wahel niisuguse ühendusesse astunud, mille tagajärg isiku elu on, siis nõuab püsiwuse - seadus elu käest, et ta kindel aeg kestaks, et elu olemas oleks.

Sellest siis tõuseb tõrkumine jõudude lahkumiseku wastu, tõuseb surma hirm. Poleks niisugust tõrkumist — surma hirmu — olemas, siis wõiks ehk elu edasikestus hädaohusse sattuda. Juba üksikute isikute wõistlus üksteise wahel wäheneks elu, kui isik surma ei põgeneks, teda kõige sandemaks juhtumiseks ei peaks. Veel suuremaks elu waenlaseks aga saaks apatia, osawõtmatus elu nõudmiste wastu. Meie teame, et elu ülewälpidamine alatasast wõitlust elusate isikute käest nõuab. Peatoidu, riiete, elumaja ja waimlise toidu eest hoolitsemine wõiks kergelt nõrkuda, kui elu oma wäärtuse kaotaks. — Kes ajaks looma kõiksugu piina ja waewa

nägema — mõtelge ainult hobuste piina peale — kui kartust valu ja surma eest ei oleks? (Tuleb tähele panna, et valu, nälg, janu, sugutung jne. elu püsiwuse alalhoidmise abinõuud on). Sellest nõudest ei astu loodus ialgi päris tagasi. Sellepärast jääb ka kindel tõrkumine surma wastu jäädawalt kestma. 2) tõuseb surmale iseäralise tähenduse andmine sellest, et meie wälimiste nähtustejärele otsust teeme, et seda ei näe ja ei aima, mis sügawal organismuse talituse väljal sünnib. Oleks meil kõik sisemised sündmused niisama lahtised, nagu lahtine raamat, siis ilmuks wahest, et suurem ja wõib olla parem osa sellest samast isikust, keda me praegu surema näeme, juba ammu surnud on.

Meie jõuaksime siis otsusele, et igapäewases mõttes suremiseks nimetatud silmapilgul ainult korraga ja nimelt wiimased jõudude osad kontrahi lõpetust ette wõtawad, et nüüd see osa, keda meie nimelt isiku representandiks peame, ja kes ka ise end isikuks tunneb, selle tunde kaotab, et nüüd wiimased osad ühendatud jõust üksteisest lahku lähewad, teisi isikuid, teisi ühendusi asutades.

Wiimased osad lõpetawad oma tegewust kaunis häkitselt. See annab lõpetuse silmapilgule natukene iseäralise kuju. Peale selle kustub wiimasel silmapilgul see osa, mida meie mehaniliselt elu edasikestmise peamärgiks loeme, s. o. hingamine ja elaw palejume ning silmawaade.

Muude, mis sellest sünnib, äratub omalt-poolt iseäralist tunnet ja tõstab kartust surma silmapilgu eest.

Niisugust muutust wõime muidugi ainult teiste juures tähele panna.

Kuid seltskondline ja isikline arusaamine suremisest, niisama kartus tema eest tõusewad nimelt seeläbi, mis meie teiste juures tähele paneme.

Surmawalust.

Rahwa seas walitseb laialt arwamine, et surm suure waluga tuleb. Surmawalu keerleb paljudel silma ees, kes surma kardawad.

Kuid tuleb tähele panna, et iga walu ainult kindla piirini tõusta wõib, üleinimlist walu pole olemas. Ergud on niisama sisseseatud, nagu elektriwalguse traadid. Nii pea kui liig palju elektrit kogemata wõi nimelt wabrikust traatidesse lastakse, mis traadid põlema ajaks ja niiwiisi suurt kahju sünnitada wõiks, katkeb traatide ühendus. Elektri-juhtimine kustub korraga. Ka erkude juhtimise jõud katkeb, kui walu kindla piirini tõuseb. Niipea kui ergu juhtimise jõud katkeb, lõpeb walu. Sellest siis tuleb, et tuleriida peal põlejad, ristilöödud ja teised kannatajad kindla aja wältusel walutunde kaotawad ja ümberolejaid oma rahu läbi imesetama panewad.

Loodus wähendab seeläbi märksalt piinajate piinamise lõbu. Tuleb siis kindlaks pidada, et surmawalu üleinimliseks tõusta ei wõi. Suremise silmapilgul ei ole üleüldse walutundmist¹⁾.

Paremaks tõenduseks ütelusele on tähelepanek, et surres suurema hulga juures nägurahuliseks, peaaegu õnneliseks muutub.

Weel nende päewade sees rääkis mulle Dr. H., kuidas katsete waral surmawalu üle kindlusele püüti saada. Keegi noormees palus seltsilisi tema kaela nii kauaks kinni siduda, s. o. teda nii kaua kähgistada, kuni ta mõistus kaob. Katse täideti. Kui teda nüüd uuesti meelemõistusele äratati, siis ei olnud noormees sellega sugugi rahul. Ta seletas, et ta mõistuse ka-

1) Schopenhaueri üteluse järele on surmawalu siin pool surma.

tuse silmapilgul ainult ja iseäranis head tundmist olla maitsenud.

Arstid, kes palju inimesi surema näewad, tõendawad, et surejad enamasti kõik rahuliselt surewad, et suremise silmapilgul kartus kaob.

Niisama on kindel, et need, kes suremisega nõnda õelda ära harinewad, nagu näituseks sõjamehed, halastajad õed j. t. nii suurt hirmu ei awalda, kui need, kes suremisest ainult kuulnud on wõi kes teda esimest korda näewad.

Meie näeme siin, et surm nende peale, kes teda alatasa näewad, suuremat mõju ei awalda, kui elu püsiwuse alalhoidmiseks tarwis läheb.

Kõik need tähelepanekud ja nähtused juhiwad meid arwamisele, et tunded, mida surm ja suremine meie sees äratawad, muutuda wõiwad. Nad wõiwad uisad, laastawad olla, aga ka parajatesse piiridesse jääda.

Et surm iseenesest ka igapäewaseid inimesi ei kohuta, wõime alatasa tähelepanna. Kärpse, kihulase wõi sääse surma üle ei jahmata keegi, olgugi et siin samane püsiwuse lõpp ilmub, nagu elawandi ja wallaskala surma juures. Sureb aga lammas, koer wõi hobune, siis toob see teise pildi suremisest wälimise ja sisemise silma ette.

Weel selgemaks tõuseb wahe, mis suremine ja suremine sünnitada wõib, kui selle peale mõtleme, et inimese muna ja seemne ühendus, — mikroskoopiline inimese loode — ei surres ega elades meie peale mingitgi mõju ei awalda. Ta pole meie silmas muud kui tolmu ja põrm ja ometi seisab selles põrmus tulewane isik warjul. Mõne kuu jooksul wõib meid seesama põrm surres elades rõemustada ja kohutada.

Kõik niisugused nähtused sunniwad meid
**tunnete muutumist üleüldse ja surma hirmu muu-
 tumist iseäranis**

lähemalt tähele panema.

Kui ülemiste nähtuste walguses surma peale waa-
 tame, siis ei taha põhjust leida, mispärast isiku surma
 iseäraliseks juhtumiseks peetakse, ei oleks nagu tarwis
 ei iseenese ega teiste surma iseäranis karta. — Meie
 peaksime ju teadma, et iga silmapilgu jooksul osa meie
 ihust sureb. Edasi peaksime mõistma, et jõuud, mis
 kord meie isikuna end awaldawad, pärast meie surma
 teises ühenduses jälle ilmuwad (wana - aegne hingede
 rändamine); meil peaks wiimaks arusaadaw olema, et
 surm ja elu teineteise kõrwal käima peawad, et surres
 põhjusemõtteliselt midagi muud ei sünni, kui lehekese
 mahakukkumise, wee auruks muutumise, sawist kiwi saa-
 mise juures jne.

Kui surm ja suremine siiski meie meeles iseära-
 lise pulga peal seisawad, meid kohutawad ja hirmutawad,
 siis tuleb siin, peale looduse poolt kaasa-antud püsiwuse
 alalhoidmise katse, weel palju kunstlikku mõju
 uurde. Tahame kunstliku mõju üle selgusele jõuda,
 siis tuleb kõigepealt põhjusemõtteliselt kindlaks teha, et
 mitmed tundmused kunstliku mõju alla end annawad.
 Nad wõiwad kaswada ja kahaneda. On teada, et palju
 aineid olemas on, mis walutundmust wä-
 hendawad. Neid tarwitatakse laialt arstiteaduses.
 Teised ained alandawad kurwastuse tund-
 musi. Niisuguseks tuleb alkohol pidada. Peale aineliste
 abinõude, on weel teistsugusid tundmuste kaswatajaid ehk
 kõrgendajaid ja alandajaid ehk kahandajaid. Lõbu tunne kas-
 wab heas séltskonnas ja alaneb üksi olles. Öösiti tõuseb
 hirmsa, kolli ja teiste asjade kartus, päewa kaob ta täitsa.
 Sugulised tunded, armastus j. n. e. lasewad end taltsutada

ja üles kruuwida selle järele, missugune meie ümbrus, kõne ained, söök ja veel palju teisi tingimisi on. — Usulised wõi religionilised tunded wõiwad, nagu tihti ajalehede-dest loeme ja mida iseäranis meistrilikult Wilde „Prohwet Maltswetis“ kujutab ja mille kohta Beh-terew suggestioni küsimise juures palju näitusi toob ¹⁾, kunstlikul õhutusel kuni kõrgema tipuni, kuni hullustuseni tõusta, kuna nad kohalise kaswatuse juures parajates piirides ilmuwad wõi koguni puuduwad. — Nii tuleb kahtlemata faktiks tunnistada, et tunded end wäga laialt muudawad. — Sellepärast wõime juba, a priori, otsekohe arwata, et ka surma hirmuga samane lugu on.

Nii ta ongi. Kui sellest küljest rahwaid ja üksikuid isikuid tähele paneme, siis leidub, et surma hirm, surma kartus mitmesugust nägu kannab. Ta muutub rahwa ja wistist ka tõugude järele. Hommiku maa rahwas, nagu jaapanlased ja hiinlased, ei pea elu suureks asjaks. Nemad lähewad niisama kergesti surma, nagu meie sauna.

Õhtumaa rahwaste seas leidub mitmesugust seisu surma ja surma hirmu küsimises.

Üksikud wenelased ohwerdawad kergemalt oma elu, kui teiste Europa rahwaste liikmed, kuid suured hulgad oskawad ainult surma alandlikult wastu wõtta. Juudid arwati enne Wene rewolutsioni iseäranis surma kartwat. 1905—1906 aasta nähtused õpetasiwad meid teistsugust arwamist nende kohta omandama.

1) Общественное значение внушения. Peterburis. Usulise suggestioni mõjust räägib nimelt Fidshi saare elanikkude pruuk, kes ise enese umbes 40 - aastases wanaduses ära tapawad wõi ära tappa paluwad. Nende usu järele ärkawad nad uuele tulewasele elule samases seisuses, nagu nad siit ilmast lahkuwad. Tulewase jõu ja terwise pärast peawad nad siis täies eas surema. (Metschnikow.)

Needsamad nähtused tegiwad selgeks, et lätlased mehisemalt surra oskawad, kui eestlased, olgugi, et ka mitmed meie suguwennad näitasiwad, kuidas kangelase-surma suretakse. Laipmann näituseks nõudis, et ta ennem maha lastaks, kui et end peksta laseks. Tema nõudmine täideti.

Surma kartus muutub weel iseloomu järele. Ühed kardawad teda, kui ta neil just silma ees seisab, wõi kui põhjusi olemas on arwata, et temast lähemas tulewikus — mõne nädala wõi kuu jooksul mööda ei pease. Nii kaua kui nad terwed ja wärsked, ei tule surm neile meelde. Teised kardawad teda kõik eluaeg. Surma-jutt ei kao neil suust ja kartus meelest. Goncour teadustab, et suured kirjanikud Zola, Turgenjew ja Dodet koos käies alatasa surmahirmust rääkinud olla¹⁾. Muidugi tuleb niisuguste isikute elu iseäranis raskeks pidada. Ühed nendest langewad usumäratsuse ohwriks. Palwetamise ja teiste usukommete täitmiste läbi katsuwad nad endid vähemalt teises ilmas suremise eest kaitsta. Teised kannawad alatasa retseptide (rohutähtede) kimpu taskus. Wiimastele pakub tulewane jäädaw elu vähem troosti.

Weel teised jääwad surma wastu, mis igapäewases mõttes loomulikult tuleb, s. o. haiguse wõi wanaduse läbi, kaunis külmaks, kuna meelega surmaminek — surmamine riigi wõi teise wõimu läbi — neid raskesti kohutab.

Andrejew näitab jutustuses „Seitsmest ülespoodust“, kellede hulgas ka üks eestlane²⁾ on, wiimase kategoria psühholoogiat iseäranis elawate wärwidega.

1) Metschnikow.

2) Eestlaste representandiks on kahjuks totter Janson. Selle järele ei wõi muidugi aru saada, kuidas Andrejewi arwamises eestlaste surma hirm end sisaldab.

Rousseau (Russo) tähelepanemise järele kardawad noored inimesed vähem surma, kui wanad. Tuleb aga nimetada, et niisugune nähtus, kui ta õige oleks, Metschnikowi õpetuse wastu räägiks. Metschnikow loodab, et päris loomuline surm suure wanaduse järele armsaks läheb.

Minu nähtusest tõuseb arwamine eksilisest tähelepanekust. Noored mõtlewad vähem surma peale, nende meelest pole temal veel realilist tähendust. Eelseisawiga näib neile nii pikk olewat, et tema lõpu peale mõeldagi ei maksa. Sellest siis tuleb, et noored surma nagu tähelegi ei pane, et nad kergemalt walmis on kangustükkide ja teiste hädaohtliste etteawõtete peale. Kui neile aga surm täie kindlusega läheneb, nii et kahtlust järele ei jää, siis kaob wahe ja noored kardawad niisama elawalt kui wanad, wõib olla veel natukene rohkemgi. Neile on ju veel elu täis huwitust ees, kuna wanad temalt enam midagi loota ei jaks. Wanadel puudub jõud huwitust leida ja huwitust tunda. — Kui noored siiski surma mõnikord miskiks ei pane, nagu wiimased juhtumised Wenemaal tihti küll näitasiwad, siis tuleb siin muid mõjusid tähele panna. Neist mõjudest kuuleme lähemates peatükkides.

Juba sellest kokkuwõttest on näha, et elu püsiwuse kaitse peale mitmesugused tingimised mõjuwad, mis teda kord suurendawad, kord alandawad.

Kaswatamise mõju surma hirmu peale.

Suuremaks mõjuks tuleb kaswatamist nimetada. Kaswatamine kõige laiemas mõttes — kodune, seltskondline, riikline, rahwusline, usuline ja isikline — on see jõud, mis loodusest kaasa-antud omadusi, nii kitsalt wõi laialt, kui see üleüldse wõimalik on,

muuta jaksab. Kui kasvatussüsteemisi tähele paneme, siis leidub, et nimelt kasvatuse juures ja kasvatuse kaudu mitmeti surmahirmu tõstetakse.

Ühe kihi kasu nõuab, et teised kihid tema walituse ohjade all nii edasi jookseksiwad, nagu juhtijatele tululik on, sellepärast juhatakse rahwa kasvatust sinna poole, et kartus, igasugune kartus rahwa meele-mõtte peal nagu lumi maa peal lamaks.

Nagu teada, põhjeneb meie, üleüldse kristlaste kaswatus kõigepealt piibli peal. Piiblist aga wõib üli tihti leida, et surm karistus on.

Kõiki, keda walusasti karistada tahetakse, lastakse piiblis nii ehk teisiti surra. Surmatakse koguni terwed perekonnad ja nende loomadki ühe süü eest¹⁾.

Iseenesest mõista, et sarnane waade surma peale kartust tema ees kaswatab. Karistuse abinõu ei wõi ialgi loomulises walguses inimeste silmade ees ilmuda. Juba karistusekohad äratawad jalestust ja koledust. Moskwas leidub Kremli lähedal turuplats, mille peal ümarik kiwine kausi-näoline ehitus kerkib. Seda kohta ja ehitust kutsutakse „Otsa kohaks“ (любное мѣсто), sest et siin endine Moskwa hirmuwalitsus oma ohwrid ühest ilmast teise saatis. Möödamineja tunneb weel praegu siinkohal iseäralist oimetust. Peterburi ligidal kaswab mere ääres kuuse mets. Teda kutsutakse „Rebase ninaks“ (Лисий носъ). Siin hakati wiimaste 3 aasta sees rewolutsionärisi ja liht-rööwijaid üles pooma. Praegu teeb igale peenetundelisele juba metsast läbi sõita walu.

Meie maal on ettewaatlilikult kõik „kirikutulbad“²⁾ häwitatud; kuid siiski räägib rahwas, et õhtuti ja öösi

1) Josua raamat 7. peatükk 24—26.

2) Paljud nooremad inimesed ei teagi, et „kirikutulp“ iseäraline karistusekoht oli. Samba küljes, mis kirikuplatsi peal seisis, pekseti inimesi, mõnda mitu pühapäewa järjesti. Mõne peksmist pidi rahwas sunni-wiisil pealt waatama. Peksmise kätte suriwad paljud.

kirikust mööda minna, weel enam sisse minna natuke juletu ettewõtte olla.

Kui juba karistusekoht koledusetunnet äratav, siis peab muidugi karistus ise weel raskemalt mõjuma.

Muidugi mõjub surmakaristus, nagu kõik muudki trahwimise-wiisid, ainult kindla piirini hirmutawalt. Määratakse teda ülitihhti, umbes nagu wõid-leiba, siis muutub ta igapäewaseks asjaks.

Hiinlaste surmapõlgdust wõib wistist osalt sellel põhjal seletada. Wõib olla, et ka Wene rahwa suremise kergus sellest tuleb, et neid rohkem surema on õpetatud, kui teisi Europa rahwaid.

Surma peale kindlamalt, rahulikumalt waatama ei õpeta ka ewangelium. Surm jääb karistuseks. „Surm on patu palk“¹⁾. Tema käest ei peasta ei õiglane ega kasulik eluwiis. Halastust ei leia mitte kindel iseteadlik, tõsine isik, waid see, kes alatasa kardab, palub ja nutab. Trööst, tasu ja tulewane elu, mida halastusest pakutakse, mida armust nutmise järele antakse, ei wõi muidugi kartuse kaswatuse mõju kaotada. Tasu ja elu saab ainult kartjatele osaks. Wähem kartjaid ootab igawene surm.

Riiklised ja seaduseandlised normid (määrused), mille järele suuremaid süüdlasi surmaga nuheldakse, peawad samas sihis mõjuma. Surm wõidab selles teel hirmu kõrwal weel koleduse omaduse. Iseäranis mõjuwad kõik nimetatud põhjused kartliku iseloomu peale. Kartlik iseloom tõuseb aga omalt poolt, nagu enam tarwis seletada pole, alalisest hirmutusest, karistusest, peksmisest, iseäranis lapse-eas. Karistus, kartus ja nõrk iseloom muutuwad nõiarõngaks, millest wäljapeasemine kerge pole.

1) Pauluse kiri roomlastele 6,23. Peale selle kordub seesama arusaamine kõikides Pauluse ja ka teiste apostlite kirjades.

Sellest seisukohast meie rahwa kõrgendatud surmahirmu peale waadates, saab ta arusaadavaks. Wähe leidub rahwaid, keda rohkem kõiksuguste hirmunõudega karistatud on, kui meie rahwast.

Hirmu abinõud oliwad lastega ümberkäimises peaaegu ainukeseks juhtnööriks, ainukeseks kaswatuse aluseks. Iga headusele juhatajaks ja iga kurjuse eest hoiatajaks oli witsakimp, kuna suuremaks lõbuks, kodukäijate, pisuhändade, puukide, söendite, peninukkide, wanapagana ja teiste sarnaste asjade jutustused oliwad.

Mis ime siis, kui meie maa selles, mis julgusesse, mehisusesse jne. puutub, wiimasel ajal wähe rõemustawat pilti pakub, kus iga politseiniku ja shandarmi ilmutisel nurjatu üksteise süüdistus ja pealekaebamine algab.

Üleskruwitud kartusega oma elu eest, ehk teisest sõnast öelda surma hirmuga seisawad ühenduses tuttaw ergunõrkus, mille üle wiimasel ajal tihti räägitakse, mitmesugused ebahaigused ja teised isiklised ja seltskondlised mädanikud. Kartlik inimene ei jõua kuskilpool ei õigust nõuda ega ise teha. Tema langeb tööriista seisukohale, kellega kelmid talitawad, s. o. õiguse allasurumise abinõuks.

Siin näeme, kuidas kaswatus kartust, kõiksugust kartust suurendab ja kuidas kartus omalt-poolt seltskondlise elu peal nagu luupaine rõhub, teda allapoole, tagurpidi kisub.

Iseäranis mõjub laste sees hirmu tõstmine. Hirmu kaswatuse abil rõhutakse tulewase isiku peale nagu tempel, nagu õuemärk, mida ta terve eluaeg enesega kannab. Mis lapse eas luie sisse tükib, ei lähe sealt enam nii kergelt wälja.

Mälestam weel selgesti omast elust, kuidas umbes 18—19-aastase gümnaasiumi-koolipoisina surnu pealuid

kartsin. Kartuses oli mulle noorem wend paremaks selt-siliseks. Pealuud, mida meie kartsime, oli wistist keegi üliõpilane, kes samas pööningu toas enne meid elanud oli, maha jätanud.

Kartus ajas ka juukse karwad püsti, kui õõsi matuse aiast mööda minna tuli.

Pealuud ja matuse aed kaotasiwad aga oma kole-duse, kui surnuluiega ja surnudega mitte kui koleduse sümboliga, waid kui igapäewaste looduse objektidega tegemist tuli.

Arwata wõib, et samane lugu palju teistega on ol-nud. Ta on paremaks näituseks, kuidas kartus harjutuse, juhatuse ja õige arusaamise tõttu kahaneb.

Surma hirmu mõju seltskondlises elus.

Juba mõni aeg asuneb ühe osa uurijate hulgas ar-wamine, et uni organismuse ärakihwtitamisest tulla. Nagu ülemisest peatükist selgub, käib meie arwamine nii, et ka suur osa surma hirmu meie aju ära-kihwtitamiseks pidada tuleb. Kuid see kihwt, millest meie räägime, on teisest kategoriast. Ta on selts-kondline kihwt, see kihwt, mida seltskondliste abinõu-dega laiali laotatakse ja sisse antakse.

Meie nimetame teda *suggestioniks* (koo-lutamiseks). Surmahirm on nii kõrgele, nagu ta praegu seisab, suggestioni abil kruwitud. Meil ei ole põhjust ainult loodust ja tema wastuoksusi surmahirmu sisseseadmises süüdistada. Teda oleme ise kunst-likult suurendanud. On lugu nii, siis tõuseb kü-simine, mis mõte on surmahirmu suurendamisel? — Mispärast suurendab seltskond iseene kahjuks, iseene hea tunde rikkumiseks igapidi kartust.

Osalt kuulsime juba, kuidas see tuleb. Sūgawa-malt nähtuse alusid uurides tuleb järgmist tähele panna: Inimene on alatasa ewolutsioneerimas; ta pole ei individualilises organismuse elus, ega seltskondlises edasisammumises lõpujaama jõudnud.

Nagu igalpool, kus juhtumised, korraldamata jõuud walitsewad, ühetaolisest sihikindlast edenemisest juttu ei wõi olla, sedasama paneme seltskonna ewolutsioneerimise juures tähele. Ta edeneb tükiwiisi; üks osa jõuab kaugele ette, teine osa seisab liikumata, wõi hakkab koguni tagurpidi minema. Tükilist ewolutsioneerimist leiame nimelt seltskondliste instinktide tõusmises. Siin leiame iga sammu pealt wastuoksusi, iseenese kasude wastu ülesastumist. Kõik näitab, nagu Metschnikow õieti tähendab, et seltskondline instinkt alles arenemas on.

Suurem osa eelkäiwast elust saatis inimene isiklises wõitluses mööda. Sellepärast on ka praeguse inimese peasiht isiklise kasu peale sihitud, Spencersi katse seltskondlist elu organismuse sisseseadlusega wõrrelda, tunnistab iseäranis selgeste, kus ja kui kaugele seltskondline sisseseadlus taha on jäänud. On siis ka arusaadaw, et seltskondline tegewus paljudele koguni arusaamata asi näitab olewat. Nende püüd tunneb ainult isiku kasusid ja isiku kahjusid. Enese seisukohast hindawad nad ka iga teise tegewust.

Seltskondline instinkt et jaksa weel isiklise instinktiga tasakaalus seista. Esimene on alles ühe osa inimeste juures arenemas, ühe osa, wistist suurema osa juures, puudub ta peaaegu täiesti. Wiimase osa käes on aga praegusel ajal juhti wõim ja selle osa isikud tarwitawad kõiki abinõusid seltskondlise instinkti mahasurumiseks. Seltskondlise elu arenemine nõuab tihti isiku iseenese ärasalgamist ja isiklise püüdmiste ohwerdamist seltskonna kasuks; ta nõuab muu

seas ka surma põlgamist, kui seltskondline elu seeläbi kasu saada võib. Juutiw, isiklise kasu eest wõitlew enamus näeb juba ette ära, et kui surma hirm ja temaga ühes üleüldse kartus (kõige kartuse alus ja põhi on surma hirm) kaduma hakkab, siis raske saab olema isiklist kasu taga ajada. Seda, kes midagi ei karda, on raske sundida midagi tegema, mida tema õigeks ei pea, mida tema wabatahtliselt teha ei taha. Kui meie lahtiste silmadega enese ümber waatame, siis näeme, kui palju asju kartuse sunnil tehtakse. Sellepärast siis hoo kartuse alalhoidmise, kartuse kaswatuse eest. Siit leidub peapõhjus, mispärast seltskondlist suggestioni wõi koolutamist surma hirmu tõstmiseks tarwilisel kõrgusel katsutaksse hoida. Kuid nagu Themistokles atenlastele ütles, et Greeka maa peasemine laewade peal on, nõndasama tuleb praegusele seltskonnale öelda, et inimese sugu edenedmine ja õnn ainult seltskondlise elu, seltskondlise õiguse tõusmises ja tõstmises seisab. Isiklise kasu tagaajamine ei jõua inimest rahustada, temale õnne anda.

Mitte üksnes terve seltskond ei edeneks, waid ka iga üksik isik leiaks seltskondlise instinkti tõstmisest ja isiklise instinkti allasurumisest suuremat rahustust, kasu ja rõemu.

Kui kõrgele seltskondline instinkt tõusta võib, näeme mõne seltsi loomade juures. Meie võime seda oma wäikeste kodu loomade, mesilaste ja võib olla weel kõrgemal järjel sipelgate juures tähele panna. Siin näeme, kuidas üksiku elu midagi ei maksa, kui ühiselu kaitsemist nõuab. Sipelgas põgeneb usinasti, kui ainult tema, üksiku isiku, elule hädaoht ähwardab. Ta põlgab aga surma, unustab enese elu kaitsemise täiesti ära, ta ei tunne surma eest hirmu, niipea kui tema pesa, s. o. ühiselu küsimise all seisab. — Kui inimese juures ühiselu instinkt nii kõrgele jõuab, siis peab surma hirm

muutuma, osalt kaduma. Selle arusaamise põhjusel tuleb iga katset, iga kasvatuse - wiisi, mis hirmu tõstmise peale sihib, seltskonnast wälja pühkida ja oma mõistust, oma arusaamist selleks tarwitada, et looduse wiga, ewolutsioni puudust parandada. Sestsaadik kui inimese aju nii kõrgele arenes, et inimene surma tulema teab, sestsaadik on surmahirm disharmoniaks, ebakõlaks saanud. Looma juures, kes suremist ette aimata ei jaksa, ei riku surma hirm midagi tema elurõemust. Ta on ainult püsiwuse kaitseks. Inimese juures tõuseb ta aga tema waewajaks, tema isiklise õnne vähendajaks; kõigepealt aga seltskondlise elu edendamise takistajaks.

Inimese surma kartus on nii suur, et ta iga wiisi ise end petta katsub ja teisi end petta palub. Petmise abinõuks oliwad ja on weel paljude juures praegugi müstitsismus ja metafüsika. Praegusel ajal wõiwad nimelt arstid tunnistada, kui kaugele iseenese petmise katse selles sihis ulatab. On alaline nähtus, et haiged arsti juurde tulles kohe esimese sõnaga paluwad, neile mitte öelda, kui haigus hädaohtline peaks olema. — Ja need, kelle seisukord elul ainult weel nädalite wõi päewade kaupa kesta lubab, nõuawad suurema hoolega iga külma õhu eemalhoidmist. Nad wõiks end wahest „ära külmetada“.

Kui mõned niisugused haiged „õigust“ teada tahawad, siis tuleb seda ikka nõnda mõista: ainult niisugust õigust, mille järele weel 25 aastat elada wõiks.

Laseb end arst niisugusest nõudmisest eksitada ja räägib tõtt, siis peab ta ettewaatmatust, kui ta kahju teha ei taha, enese sõnadest taganemisega heaks teha katsuma.

Meie oleme juba paaril korral jaapanlaste madalast surma hirmust rääkinud. Siin kohal peame tähen-

dama, et see nähtus meie järjeldusi surmahirmu mõjust ühiselus kinnitab. Oma wana kultura tõttu on jaapanlaste ühiseluline instinkt rohkem arenenud, kui Europa rahwaste oma. Selle kõrgema ühiselu tunde arenemisega kokkukõlas seisab nende surmapõlgdus, surmahirmu wähenemine.

Missugused tagajärjed sellel surmahirmu kui üleüldse kartuse alanemisel jaapanlaste ühiselus on, saame wistist mõne aasta jooksul imestusega tähele panna wõima.

Kahjuks on meil senini nende elust liig wähe teateid. Kuid see wähe, mis teame, kinnitab meie tõendusi. Meie teame, et jaapanlane mitte teise elu kallale ei lähe, kui ta ühiselu wõi riiklise edenemisega rahul ei ole, kui ta teda rahwa kasu kõrgusel ei leia olewat. Ta teeb iseenesele harakirit. Meie teame ka, et jaapanlased wiimases sõjas, kus nende ühiselulise loomulise edenemisele hädaoht ähwardas, suuremat surmapõlgust awaldasiwad. Kui sõja tagajärjesid retroperspektiivliselt (tagant järele) oma seisukohalt arwustame, siis wõime ka sealt kinnitust ettetoodud arutustele leida.

Tõuge, mis jaapanlaste surmapõlgdus ja selle otsekohene tagajärg ühiselule ja edenemisele andis, ei lasend kuidagi ära kaaluda, niisama, nagu wõimata on ära kaaluda, missuguse tõuke suurem surmahirm ühiselulisele langemisele oleks annud. — Paneme Europa rahwaste ühiselu edenemist tähele, siis leiame niisama oma arutustele wäga mõjuwaid tõendusi. Ühiselu kui üleüldist edenemist on kõige pealt need rahwad upitanud, kellel osawust ja jõudu oli isiklist kasu, isikliist elu, isiklist surma kartust unustada, kui ühiselu, üleüldine õigus hädaohus seisis. Need rahwad on Inglise ja Prantsuse rahwas. Inglise rahwas pani isiklist kasu ja isiklist kartust elu eest unustades juba 600 aasta eest konstitutsioonilised normid maksma. Neid normisid on ta alaliste wõitluste, s. o. igasuguse

hirmu allasurumise läbi kaitsnud ja laiendanud, kuni nad selle kõikumata kindluse pärisiwad, mis meie praegu neil olema näeme.

Inglise eeskuju ja kaswatus mõjus kõige pealt Prantsuse rahwa peale, kes XVIII. aastasaja lõpul üksikute wägiwallale järsku piiri pani ja seltskondlise wõi ühiselu edenemise loomulise tee peale juhtis.

Sest saadik annab end nende kahe rahwa mõju igalpool tunda. Mis teiste Europa rahwaste ja wiimasel ajal ka teiste ilmajagude rahwaste ühiselu tõstmiseks sündinud on wõi weel sünnib, tuleb nii ehk teisiti Inglise ja Prantsuse rahwa kaswatawaks mõjuks nimetada. Tähendab: ta on oma lõpuotsas surma hirmu allasurumise wili.

Selle wastu on nimelt need rahwad, kelle surmapõlgdus kaugemale ei ulata, kui iseennast peksta laskmiseni, wõi kaitseta inimeste rüüstamiseni, iseenese ja teiste rahwaste seas ühiselu edenemist ainult maha suruda aidanud.

Ettetoodud näitustest ja arutustest selgub, et kaswatuse wõimu kindlas sihis juhtides, meie vähemalt selle osa surmahirmust kaotada wõime, mis wale kaswatuse mõjul juure ontulnud, mis mitte loomuline püsiwuse kaitse pole.

Inimese loomu tähelepanek lubab aga weel kaugemale minna. Kui kaswatuse abil wõimalik on olnud surmahirmu loomulise püsiwuse kaitse wastu, ütleme kahewõrra, suurendada, siis peab teisele - poole juhitud kaswatamise abil niisama wõimalik olema teda — muidugi mõista püsiwuse kaitse wasta — kahewõrra alandada. Seda teoretilist arwamist tegeliselt tõendada pole täiesti wõimalik. Kuid juba ettetoodud näitused kinnitawad osalt ütelist. Teisi sinna-poole juhtijaid leidub weel. Eestlased oliwad, nagu ajaloost teame, enne seda „õnne“, mis neile rüütlite ja paapsti abil

toodi, surmahirmu wastu koguni kindlamad. Wanad roomlased — pange tähele ühe ainsa linna elanikud—kelle kaswatus nimelt hirmu kaotuse ja julguse tõstmise peale juhitud oli, sundisiwad wahwuse, s. o. surma põlgduse tõttu tolleaegse ilma end kummardama. — Ka praegused looduse inimesed, keda meie kaswatuse wiis riivanud pole, kus ainult püsiwuse kaitse walitseb, näitawad suuremat julgust, kui alanduses ja kartuses kaswatatud europlased. Metschnikow teatab, nagu kuulsime, et Fidshi saarte elanikud end 40 eluaasta ümber ise ära tappa paluwad.¹⁾

Niiwiisi leidub, et kaswatus tõesti suureks abinõuks inimese loomuse muutmises on.

Lõpusõna.

Kui nüüd weel kord tagasi waatame selle peale, mis kuulnud oleme, siis leidub, et surma hirm üleüldsest waadates looduses tarwilik sisseseadlus on. Tema on püsiwuse alalhoidjaks, wastu-jõud lagunemise ja muutmise tungile. Inimese juures aga muutub ta selle tõttu, et inimese aju nii kõrge arenemise astmele on tõusnud, kus surma hirm enam lihtsaks inertsiaaks pole, waid wae-wajaks ja kohutajaks, eluajaliseks rõhujaks, isiklise õnnetunde rikkujaks ja seltskondlise wõi ühiselu edenemise suuremaks kammitsaks. Tema on loomulise edeenemise wastaseks jõuks muutunud.

Kelle mõistus nii kaugele arenenud on, et ta sellest aru saab, selle kohuseks jääb surma hirmu ja üleüldse kartusetunde mahasurumise poole sõuda.

1) Usuline hullustus aitab siin muidugi palju kaasa. Kuid peale usu suggestioni peab neil weel rõhkem julgust, ja vähem kartust surma eest olema, kui Europa rahwastel.

Meie mõistuse võim on alatasa wõitlemas, et looduse disharmoniat parandada, kohendada. Parandamine ja kohendamine läheb õige laialt korda. Terwe meditsina (rohuteadus) juurdub selles, et looduse wigasid, looduse korraldamata jõudude ebakõla kokkukõlaks muuta. Meditsina katsed ja sõuded lähewad tihti korda, kannawad paremat wilja. Samasid katseid teewad teised teaduseharud. Meie oleme oma liikumise wõimu umbes 10 korda suurendanud, (raudteed, automobilit) nägemise jõudu, kaugust ja peensusust kuni 1000 korda laiendanud (pikksilmad, mikroskoopid wõi suursilmad), kuulmise laiendamine ulatab weel kaugemale (telefonid).

Ka oma kõhnustest oleme mõndagi ära parandanud. Haigustest oleme mitmed päris häwitanud, teised on häwinemas. 50-mast aastast peale algades on vähemalt poolosa inimestelt looduse puuduse tõttu lähedal wõimata midagi selgesti näha. Lugemine ja kirjutamine on neil täiesti wõimata. Suur osa inimestest on juba lapsest saadik nii puudulise nägemisega, et nad kümne sammu peal midagi selgeste seletada ei jaksa.

Aju parandaw wõim on neile appi tulnud, ja wõimalikuks teinud, lähedal ja kaugel kuni elulõpuni selgeste näha (prillid).

Need ja tuhanded teisedaju paranduse wõimu resultadid (tagajärjed) annawad meile asja arwata, et paranduse wõim weel ammugi kõike teinud pole, mis ta teha wõib.

Praeguse inimese tegewus on tema enese suuremaks kahjuks alles weel teelahkmel. Ta raiskab kaugelt suurema osa oma jõust selle peale ära, et parandust takistada, tagasi hoida. Et sellega mitte palju õeldud pole, näeme ära, kui selle peale mõtleme. missugune päratu jõud praegusel ajal metafüsikaliste (teise ilma ja üliilmliste) küsimiste arutamise

peale ära raisatakse, millel sügawamas inimese looduse parandamise mõttes rohkem kui kahtlane väärtus on. Wõtke kõikide rahwaste kloostrid, kirikud ja nendega ühenduses seiswad sisseseadlused kokku ja teie jõuate isegi otsusele.

Weel rohkem jõudu kulutab praegune inimene asjata ja väärtuseta walmistuste wõi päris lõhkumise peale ära. Mõelge selle peale, et suurem osa rahwa warandusest surma ja lõhkeriistade walmistamiseks ära tarwitatakse ja paremad töö-aastad noored mehed püssi all mööda saadawad.

Nende mõlemate nähtuste juures mängib surma hirm tähtsat osa. Metafüsikaliste küsimiste arutamise juures on surma hirm põhjuseks. Metafüsika läbi katsutakse surma hirmust mööda peaseda. Kuid tee on kahtlane. Tuhande aasta pikused tagajäreldusega katsed on wiimaks inimese silmad awanud. Ta hakkab teda rohkem ja rohkem kõrwale heitma.

Lõhkeriistade walmistamine tuleb surmahirmu järelduseks nimetada. Kartus üleüldse ja surma hirm iseäranis ei luba inimesel küll mõjuwalt ühiselu edendamise kallal töötada, ei lase seltskonnal end isiklise kasu taganõudmise wõimu alt wabastada, iseäranis, kui lõhkejõud isiklist kasu kaitseb.

Weel üks nurk inimese tegewusest tuleb nimetada, mis ülesehitawas, parandamise mõttes ette ei wõeta ja mis wahest weel suuremat tõket üleüldise edenemisele teeb, kui kaks esimest. Ma mõtlen alkoholi peale. Kui metafüsika asjata enese waewamiseks, ja lõhkematerjali walmistamist walmi jõu raiskamiseks wõime nimetada, siis tuleb alkoholi-teenistus niisuguseks tunnistada, mis kord wõidetud kõrguse kallal lõhub, ja aju edenemist taganemiseks tahab muuta. Alkohol halwab waimu juba enne tema sündimist ja ajab liha juba sigi-

nedes kõdunema. Peale surma hirmu on alkoholi orjus suurem ebakõla inimese loomuses. Tema wastuoksus torkab ülielawalt silma, kui alkoholi ja surmahirmu üksteisega kõrwu säeme: Surma hirm paneb inimest ühte torni teise kõrwale ehitama, kes alatasa tema surmast peastmise eest taewa poole kisendama peawad, alkoholi-orjus tõukab teda kartuhwli wäljasid harima ja wabriku korstnaid suitsema panema, et enesele põletawat, kõike halwawat lõhkujat ja rüüstajat surma ainet walmistada.

Siin wäriseb inimene iga silmapilgu juures, mis tema elueast kaduma läheb, seal wiskab ta wabatahtli-selt aastaid wedela molohi lõugade wahele. Siin ehitab ta teaduse templid, et hädasid, walu ja waewa wähen-dada, seal säeb ta Bachuse jumalaid haami otsa, kelle suurem tung on hea tundmist, terwist, perekonda, kõike, mis inimene kalliks peab, lõhkuda, maha kiskuda, häwitada.

Elu on surma hirmu enese wahikoeraks sisse sead-nud, kes mõistuse ja tahtmise järele luurib, et nad rewolutsioni tegema ei hakkaks, alkoholi on ta aga oma alaliseks kiusajaks wälja mõelnud, mis wahetpidamata tema juurte kallal närib.

Kas niisugune talitus ei kannu kuuwalge tantsu-laadi. Kas ei näita see, et inimene end asjata kõr-geks, täieliseks, loogikalise mõtlemisega wäljaehitatud isikuks loeb? Ta pole muud kui mängukann, kui heljuw pilliroog, üksteisega wõitlewate jõudude hirwitamise objekt.

Tahab ta *homo sapiens* olla ja mitte ainult tema nime kanda, siis wisaku ta kõige pealt alkohol ja juha-tagu surma hirm parajasse piiridesse.

Inimene januneb õnne järele, ta unistab kuld-sest ajast, paradiisist, nirwanast. Kuid meie teame, et nii kaugele kui muistse aja märgid ulatawad ei ole aluwiumi ega diluwiumi järgul teist elu, ei kuldset aega, ega nirwanat olnud.

Paradiis, üleüldine õnn peab alles loodama. Õnne nõudmine on peaaegu talitus, peaaegu tegewus peab meile ka niisuguse harmonia looma, millest õnn välja kaswab, mis ise õnn on. Harmonia, kokkukõla, tõuseb alles siis elule, kui meie enese mõistliku jõu pimedale looduse jõule vastu seame, kui enesele uue ilma ja uued väärtused loome.

Ilma laotuses möllawate jõudude mängust ei wõinud täiesti korraldatud, otstarbekohast elu sündida. Siin pidi üks nurk lagunema, teine tõusma, üks hõiskama, teine kaebama, üks sündima, teine surema. Korraldamata jõudude mäng pidi niisugust seltskonda sünnitama, kus ühe rikkus teise waesust tähendab, ühe tarkus teise rumalust, ühe wõim teise nõrkust. Siin pidi üksikute headus, wagadus ja õnn suurte hulkade õnnetuse, puuduse ja kartuse meres ära uppuma.

Õnn wõib ainult seal aset wõtta, kus kõik õnnelikud, kõik rikkad, kõik targad, kus praeguse seltskonna elu disharmonia wae-nukõla kadunud on.

25

Hind 25 kop.